

J.-C. MÈLICH, *LA LECCIÓN DE AUSCHWITZ*, BARCELONA, HERDER, 2004

No hi pot haver *bé* si no és des de l'experiència del *mal*. Uns mots, els que acabem d'escriure, que sintetitzen prou bé la lectura que hem fet de la lliçó que ens proposa Joan-Carles Mèlich. En primer lloc, perquè l'estructura d'aquesta frase que encapçala el text és talment com les que encapçalen els darrers treballs de l'autor publicats a Herder. «No hay texto sin contexto.»⁴ «No se puede dar una lección si uno no está dispuesto a aleccionarse.»⁵ Comparteixen una negació condicional que creiem que és tan significativa com coherent amb l'*ètica negativa* que defensa el seu autor, és a dir, «una ètica que no està orientada cap a una suposada idea del bé, sinó que sorgeix com a resposta a l'experiència històrica del mal» (p. 35). És per això que, si bé des d'un punt de vista lògic podria semblar que —fixant-nos en els mots inicials— no hi ha *bé sense mal* ni, per tant, *mal sense bé*, no és ben bé així. Ja que *el mal* està aquí precedit per un article que el determina, mentre que *bé* roman indeterminat. Perquè, amb tota la intenció, l'autor de la lliçó que presentem desconfia de les filosofies afirmatives que tenen un horitzó definit com a arribada. El *telos*, doncs, no hauria sinó d'anar-se redefinint constantment i per contrast amb el lloc on es té clar que *no* es vol arribar. Per això, el mal sí està determinat, en aquest cas per l'experiència d'Auschwitz, l'objecte de la lliçó que aquí ens ocupa.

Però la lliçó d'Auschwitz o la lliçó del professor Mèlich? La qüestió no és debades. Si entenem lliçó (*lectio*) com a lectura,⁶ llavors una lliçó és alhora lectura i convocatòria a la lectura, un comentari públic de la lectura del professor que vol arribar a ser una lectura *comuna*. Però no una *mateixa* lectura, ja que cada lector (cada alumne, si es vol) ha de fer-ne la seva. No pot ser altra, doncs, la pedagogia que deriva d'una ètica negativa. És a dir, la pedagogia d'un *ethos* que es constitueix per negació d'allò que no vol ser. Ara bé, dit això, és el mateix la lliçó d'Auschwitz que la lliçó del professor Mèlich? La lliçó d'Auschwitz suposa la possibilitat de l'*experiència històrica* i la d'un professor, no més (ni menys) que la de l'*experiència*. Vegem-ho.

Tal com nosaltres entenem la seva *filosofia de la finitud* —tal com la llegim, en rebem lliçons—, l'ètica que se'n desprèn és la d'una necessitat d'interpretació

4. J.-C. MÈLICH, *Filosofia de la finitud*, Barcelona, Herder, 2002, p. 11.

5. J.-C. MÈLICH, *La lección de Auschwitz*, Barcelona, Herder, 2004, p. 19.

6. Així ho fa Mèlich (p. 20) seguint Jorge LARROSA: «Sobre la lección», a Jorge LARROSA, *Pedagogía profana: Estudios sobre lenguaje, subjetividad y formación*, Buenos Aires, Novedades Educativas, 2000, p. 138-145.

constant de l'experiència (de la *pròpia* i de la de l'*altre*).⁷ Es tracta —segons el nostre parer— de donar cadascú testimoni de la seva experiència, deixant subjecte el testimoni i subjecta l'experiència al debat, al dubte i a una possibilitat de ser emprats en un sentit o en un altre. Una experiència que està condicionada històricament i lingüística i que, per tant, no pot deixar de tenir ben present el text, el context i, fins i tot, el pretext. Una aposta, doncs, de profunda arrel hermenèutica, entesa com la rèplica o la resposta a la pregunta posada per la finitud humana.⁸ Així podem entendre la «lliçó d'un professor», la lliçó d'un professor qualsevol que, en termes de reflexió ètica, el que fa és mirar de plantejar la *creació de* o l'*adhesió a* una moral a partir d'una determinada recepció d'una experiència. Estaríem parlant aquí d'una ètica des de l'experiència, però d'una experiència més aviat des de l'individu, en el sentit que allò que compta a l'hora de cercar les pràctiques morals fruit de la reflexió ètica és la interpretació que cadascú fa de l'experiència. I l'experiència aquí no és general sinó particular, no és col·lectiva sinó individual. Però, sobretot, l'experiència és aquí allò que a hom li passa, que el sorprèn, que l'agafa a contrapeu i, precisament per a això, li fa replantejar-se quelcom important, fins i tot inconscientment, en la seva vida.⁹ Per descomptat, això no vol dir que aquesta reflexió ètica a partir de l'experiència sigui una reflexió d'interessos individualistes o egoistes, ni que no tingui en compte l'altre com a algú a qui ha de respondre, o que hom no es consideri a si mateix com a ésser en relació.

Però la proposta de Mèlich —tant a *La lección de Auschwitz* com a la *Filosofía de la finitud*— va més enllà. I per això la lliçó és «d'Auschwitz». L'experiència de què parla Mèlich —almenys en aquest punt de la nostra reflexió— és l'*experiència històrica*. És a dir, d'una experiència, per dir-ho així, de més gran abast en el sentit de més col·lectiu, que afecta un nombre més gran de persones. Veient-ho d'aquesta manera, algú podria parlar d'una experiència com a suma d'individualitats. Però amb això potser ens quedàriem curts, car no s'esgota pas aquí el que creiem que vol expressar l'autor. Se li podria objectar, per exemple, que parlar d'u-

7. Així ho vam dir a la presentació de la *Filosofía de la finitud* a la Llibreria Laie de Barcelona, tal com va recollir el professor Enrique Lynch en la seva ressenya a *El País* del 19 d'abril de 2003, encunyant l'afortunada expressió «una ética desde la experiencia». També podeu veure'n una recensió a *Temps d'Educació*, núm. 27, 2002-2003, p. 480-485.

8. Val a dir que, tot i que l'ètica de Mèlich, tal com s'ha caracteritzat, és —com diu Lluís Duch en el pròleg— *aposteriorística*, sempre des de l'experiència, manté, però, un a priori: el «deure de la memòria», la font del qual és la relació i la situació, és a dir, la presència/absència de l'altre (p. 31), que es veu palesa en l'haver de *respondre de l'altre*, contràriament a la resposta explicitada en el Gènesi, «és que potser sóc guardià del meu germà?» (Gn 4, 9-10).

9. Per a una caracterització més àmplia de l'experiència, vegeu J. LARROSA, *La experiencia de la lectura: Estudios sobre literatura y formación*, Barcelona, Laertes, 1996.

na experiència històrica —en els termes que hem fet servir el mot *experiència*— seria una mena de contrasentit. Ja que seria difícil que una experiència entesa com allò que li passa a algú concret en unes circumstàncies vitals concretes, etc., pogués entendre's com a *experiència històrica* en el sentit, també d'allò que li passa a algú en un context, però extensible a tot un gran col·lectiu, provocant els mateixos canvis a tothom, amb les mateixes repercussions a la biografia de cadascú, etc. Però potser aquesta *experiència històrica* que, ben mirat, fins aquí hem entès com a *experiència col·lectiva*, cal entendre-la d'una altra manera, per poder fer-nos càrrec de la lliçó d'Auschwitz tal com ens la vol llegir el seu autor. L'experiència de què en aquesta lliçó se'ns parla és «l'experiència de l'esdeveniment d'allò inhumà» (p. 21). I em sembla que aquí l'experiència històrica l'hem d'agafar per una altra banda. Potser és històrica només (ni menys) en tant que l'ésser humà és històric i la interpretació, com la comprensió, no té lloc sinó històricament.¹⁰

Tanmateix, si en vista del que hem dit, ara introduïssim el terme *experiència viscuda*, probablement, a primer cop d'ull, ens semblaria que estem fent referència més aviat a la «lliçó d'un professor» i no pas a la «lliçó d'Auschwitz». Perquè, almenys en el llenguatge corrent, l'experiència viscuda és més o menys la referida a l'individu, mentre que l'experiència històrica és més a prop d'allò col·lectiu. No obstant això, la locució *experiència viscuda* té algunes implicacions fenomenològiques que vénen prou al cas.¹¹ Des d'aquest enfocament, allò important a l'hora de plantejar la lliçó d'Auschwitz seria la capacitat de ser reflexiu, intuïtiu, sensible al llenguatge i obert a l'experiència. Una experiència que, amb una certa preocupació fenomenològica, podríem anomenar més matissadament *experiència de la consciència*.¹² Així entesa, la «lliçó d'Auschwitz» tindria el sentit de poder fer-se càrrec de com es viu aquesta experiència —la d'Auschwitz— en qualsevulla que sigui la relació pedagògica de què es tracti, per poder, finalment, distingir i advertir allò que podria ser un perillós camí de tornada a un «gramàtica inhumana». Una gramàtica incapaç de desemascarar les formes totalitàries i, en canvi, totalment capaç d'habituar-se a l'horror (p. 109).

10. I en això, com ens diu l'autor, la memòria té un paper antropològic, ètic i pedagògic fonamental, ja que possibilita la instal·lació dels homes i les dones en el seu temps i el seu espai (p. 29).

11. Es pot veure, en aquest sentit, el treball de Max VAN MANEN, *Investigación educativa y experiencia vivida*, Barcelona, Idea Books, 2003, on seguint el *dictum* heideggerià *zu den Sachen selbst* ('a les coses en si mateixes'), proposa aquesta metodologia per tal d'escatir els trets fenomenològicament estructurals d'un fenomen, que ajuden a fer visible allò que constitueix la seva naturalesa o essència.

12. Potser també històrica, però val més no parlar d'experiència històrica a seques, ja que pot semblar, certament, que més aviat es vulgui imposar un determinat significat de l'experiència de la qual es vol parlar.

Així doncs, tenim, per una banda, una ètica des de l'experiència, des de la qual cada professor podria donar-ne la seva pròpia lliçó (al voltant de l'assumpte d'Auschwitz, per exemple); i per l'altra, una ètica des de l'experiència viscuda —o des de l'experiència de la consciència—, referida, en qualsevol cas, a un únic esdeveniment, a partir del qual es dona la «lliçó d'Auschwitz». *La lección de Auschwitz* es defineix com «el repte de pensar la ètica i la pedagogia a partir de l'experiència del mal» (p. 22), però pensar-ho qui? Cada lector i cada professor lector que es troba amb un o altre testimoni de l'esdeveniment d'Auschwitz? O del que es tracta és que, per dir-ho així, sigui el mateix esdeveniment d'allò inhumà que s'encarni en una lliçó, això sí, vehiculant-se mitjançant un llibre concret, titulat *La lección de Auschwitz* i escrit també per un algú concret bon coneixedor del tema i amb una preocupació ètica i pedagògica? Es pot fer, d'aquesta banda, apostant per una «lliçó d'Auschwitz», una reflexió més o menys propera a la fenomenologia i a l'hermenèutica, buscant allò essencial de l'esdeveniment inhumà i tractant de contextualitzar-lo d'una manera històrica i pedagògica. És a dir, entenent l'ésser humà en la seva dimensió històrica i biogràfica, però també en la seva dimensió pedagògica, en tant que es pot distingir allò que cal fer per tal d'evitar que allò inhumà s'acosti massa i es repeteixi. Però, probablement, això és ben diferent de la «lliçó d'un professor», la que cadascú pot rebre a partir de l'experiència d'un testimoni d'aquest esdeveniment, un testimoni que pot ser un text de Primo Levi o d'Elie Wiesel, o el film de Claude Lanzmann. És a dir, la lliçó que qualsevol, es dediqui professionalment a l'educació o no, pot rebre. I que rep d'una manera particular en funció de la seva biografia, de les seves circumstàncies, etc.

Un cop vistos els dos tipus de lliçó que hem assajat, la lliçó d'Auschwitz que vol transmetre allò essencialment inhumà té més a veure amb una relació d'*educació*, entesa de manera intencional i amb un objectiu clar d'evitar que l'horror es repeteixi. En canvi, la lliçó d'un professor (i, en últim terme, de qualsevol lector) que, per les raons que siguin, decideix abordar l'assumpte de l'experiència de l'esdeveniment inhumà mitjançant alguna forma de testimoni té més a veure amb la *formació*, entesa com el procés no intencional mitjançant el qual, «vés a saber per què», finalment hom acaba agafant la seva pròpia forma. Entre les dues lliçons, no hi ha dubte que, de fet, *La lección de Auschwitz* pot arribar a ser l'una i l'altra. I aquí rau, precisament, la diferència entre el relat d'un testimoni directe i el treball de Joan-Carles Mèlich. Aquest últim és el que fa possible que la lliçó pugui ser una o l'altra, una lliçó qualsevol o la d'Auschwitz. Una lliçó formativa com ho pot ser qualsevol altra o, en el cas de Mèlich, una lliçó pedagògica.

Xavier Laudo